

ערב עיון

לרגל הופעת מהדורת מופת מדוייקת של משנה תורה להרמב"ם

דברי הרב ד"ר רצון ערוסי שליט"א,

נשיא מכון משה, רבה של קרית אונו וחבר מועצת הרבנות הראשית.
(הדברים מופיעים עפ"י הגהתו של הרב)

יהודי תימן והרמב"ם – יחסי גומלין

תרומותיהם של הגר"י קאפה, מכון משה והר"י מקבילי למשנה תורה להרמב"ם

ברשות המנחה הנכבד, כבוד ידידי היקרים, קהל קדוש, ואחרון חביב הרב יוחאי, חתן ערב זה די' ישמרהו ויחייהו.

בערב זה אנו מקיימים עצרת הוקרה לרב יוחאי על הוצאת משנה תורה לרמב"ם בכרך אחד, מוגה ברובו המכריע על פי כתבי יד של יהודי תימן, המכיל מפתחות מועילים מאד.

כבר בראשית דברינו אנו צריכים לומר שכל יצירה ספרותית בעלת ערך, ראוי יוצרה להוקרה. אך יש יצירות שההוקרה ליוצר היא על כשרונו, ופחות על התרומה של יצירתו לקוראי יצירתו.

אולם, יש יצירות שההוקרה ליוצר היא בעיקר על התרומה של יצירתו לבני דורו, ועוד יותר כשיש לה תרומה לדורות. עצרת הוקרה זו לרב יוחאי היא על תרומה לדורות. נסביר מדוע אין זו הגזמה והדברים יבוארו להלן.

לכאורה, הוצאה זו היא בבחינת "רדיית הפת אינה מלאכת מחשבת", שהרי היא רק ההדרה, מפתוח. ובכ"ז באו לעצרת זו הקהל הנכבד הזה, כי יש ביצירה זו תרומה לעם היהודי.

וזאת על שום מה?

יצירתו של הרב יוחאי היא תרומה ליהדות ולדורות, כי היא קשורה לייחודו ולייעודו של משנה תורה לרמב"ם בעולם היהודי, וליחסי הגומלין בין הרמב"ם ליהודי תימן, והיא קשורה גם למפעלו האדיר של הגאון הרב יוסף קאפח במשנה תורה. אלא שעלינו לעמוד תחילה על ייחודו וייעודו של המשנה תורה לעולם היהודי, ולאחר מכן על יחסי הגומלין בין הרמב"ם ליהודי תימן. ובשלב השלישי נוכל להעריך את תרומת הגאון הרב יוסף קאפח זצ"ל, ויבדל לחיים ארוכים על תרומתו של הרב יוחאי.

א. ייחודו וייעודו של המשנה תורה לעולם היהודי

משנה תורה לרמב"ם כולל את כל תורה שבעל פה המבוססת על תורה שכתב. וזה דבר מפליא לראות כיצד קשר הרמב"ם בין תורה שכתב לתורה שבעל פה, הן בגופי ההלכות, והן בספר המצות. אך זו הרצאה לערב אחר.

משנה תורה כתוב בלשון הקודש ובשפה צחה. זהו חיבור הערוך בטוב טעם ודעת, בן ארבעה עשר ספרים, שהסימן שניתן להם במשך הדורות הוא הי"ד החזקה. ודרך אגב יש לומר, שבעידן הזה אני גאה בביטוי היד החזקה. ואני

אומר זאת בכל הבמות האקדמיות, בארץ ובחול, שאני גאה שזו הי"ד החזקה של העם היהודי. לא הטנק ולא הטיל, אלא ארבעה עשר ספרי היד החזקה להרמב"ם.

והנה המשנה תורה כולל כל ההלכות שנוהגות כעת ושינהגו לעתיד לבוא, כשיבוא המשיח ויבנה את ביהמ"ק.

במאמר מוסגר אומר, שיש לראות את יצירתו של הרב יוחאי שבא מבית מדרש רמבמ"י, גם מהפאן הזה של העניין, שהיא מחברת בין תורת הקודש לארץ הקודש, אך מפאת קוצר הזמן לא נוכל לעמוד על פאן זה.

משנה תורה לרמב"ם מחולק לפי עניינים. ולכל ספר יש שם ענייני המבטא את עניינו של אותו ספר. לכל ספר יש נושאים, תתי נושאים, פרקים ובכל הלכה אין שקלא וטריא ואין יש אומרים. הכל חד וחלק, זורם. תענוג לקרוא אותו. זהו חיבור שהוא חיקוי למשנה של רבי יהודה הנשיא, הן בלשון והן בעריכה העניינית. אך שונה ממנה בכך שאין בו דעות "יש אומרים", ואין כאן המקום להסביר מדוע.

ספר זה כולל בתוכו תמצית מסקנות הבבלי והירושלמי ובלשון הקודש. זהו ספר הנועד להיות לכל האומה היהודית שישננו אותו וינהגו על פיו, וכך תשמור האומה היהודית על ייחודה היהודי ועל אחדותה.

דא עקא, חלק מגדולי ישראל נרתעו מיצירתו כי חששו שיצירתו תדחק את התלמוד לקרן זוית. ואמרו שאין לפסוק הלכה מספרי פסקים כמשנה תורה אלא רק על פי התלמוד. ולכן העדיפו את הלכות הר"ף והלכות הרא"ש הצמודים לטקסט התלמודי, ומכילים השקלא וטריא. ובאמת זו מחלוקת עקרונית שהיתה מקדמת דנא. רב פלטוי גאון אמר, שאין לפסוק הלכה אלא מן התלמוד ומהשקלא וטריא התלמודית, ואילו הר"י מיגאש, רבו של אבי הרמב"ם אמר, שקשה מאוד לפסוק מתוך השקלא וטריא התלמודי מבלי להשתבש, ורק מי ש"לבו כלב הארי בתלמוד" ויודע להתעמק והקיף כל התלמוד, יכול לפסוק משם.

על בסיס שיטתו זו אמר הר"י מיגאש, שאדם שמצוי בפסקים ולא בתלמוד, שהוא יכול להורות הלכה יותר מזה שמעיין בתלמוד. **ואין ספק שספר משנה תורה של הרמב"ם נועד שיורו ממנו ולא מן התלמוד כשיטת הר"י מיגאש.**

אולם יש מגדולי ישראל שלא נרתעו רק מיצירתו של הרמב"ם, אלא מהרמב"ם עצמו, אישיותו ודרכו. כי הרמב"ם היה איש המדע והאמונה. איש של תורה ודרך ארץ, והם דגלו בדרך של תורה לבד, לכן הם פירשו את הרמב"ם על בסיס פרשנויות שהם אמונים עליהם. כתוצאה מכך, היו ששינו נוסחאות בטקסט של משנה תורה, וכך יצא שמשנה תורה שהתקבל בהתלהבות בקהילות רבות בעולם – נבלמה התפשטותו.

ובנוסף נפגע טבעו על ידי פרשנויות שלא הלמו את כוונת הרמב"ם ובעיקר ע"י השינויים בנוסחאותיו. נוסחאות התפילה לדוגמה היו מוזרות להם ולכן שינו אותן.

ב. יחסי הגומלין בין הרמב"ם ליהודי תימן

וכאן אנו מגיעים ליהודי תימן וליחסם לרמב"ם. יהדות תימן קיבלה את יצירותיו של הרמב"ם בכלל ואת משנה תורה לרמב"ם בפרט בהתלהבות. כי משנתו ההלכתית, ההגותית והמעשית תאמה בדרך כלל את משנתם שלהם, שעברה מדור לדור ע"י יהודי תימן בשיטת הלימוד ואורחות חייהם, והם ראו ברמב"ם אחד ומיוחד, "משלנו" – "מבית אבא". כי גם הם היו אמונים על תורה ועבודה, על הגות רציונאלית ועל למוד הלכה למעשה שלא בדרך פלפול. וכאמור, גם המסורת המעשית שנהגו בה, תאמה ברובה את ההלכות הכתובות במשנה תורה, ומכיוון שהיו קרובים גיאוגרפית למצרים, שלחו סופרים למצרים ושם העתיקו את משנה תורה. אותם סופרים היו ערים לעדכונים שעדכן הרמב"ם ביצירתו, בשינוי הכרעותיו, כי הם היו סופרים תלמידי חכמים דקדקנים ושמרנים. היו ימים שחוקרים שראו ספר בכתב יד של יהודי תימן וראו מילה שלא פענחו אותה. מיד גיחכו על הסופר התימני

שהעתיק ואמרו שהוא בור ועם הארץ. ואימתי נסתלק אותו לגלוג? כשמצאו את אותה מילה בגניזה הקהירית... ואז אמרו לעצמם שהם חייבים להתנצל בפני הסופר התימני. ידענותם ושמרנותם של סופרי תימן היא שעמדה להם. והם העתיקו הספרים בדקדקנות, דבר שגרם לכך שמשנה תורה לרמב"ם על פי כתבי תימן הוא הכי מדוקדק.

הם עסקו במשנה תורה, כפי שהרמב"ם רצה, מתחילתו ועד סופו. הם שיננוהו מתחילתו ועד סופו. הם הגו בפירוש המשנה שלו ובמורה נבוכים, שלטו במשנתו היטב ונהגו על פי הלכותיו. על פיו יצאו ועל פיו יבואו.

יש חכמי תימן שכתבו פירושים על משנה תורה – לא פלפולים אלא פירושים פשוטים קצרים תוך הכרת המציאות על פי המציאות. אבותינו יהודי תימן שמרו לרמב"ם אמונים עד ימינו, למרות שאחרים עברו לפסוק כשו"ע. ומבחינה זו הם אוכלוסיית היעד של הרמב"ם, אלא שהרמב"ם האמין שיום יבוא וכל קהילות ישראל ילכו בעקבות יהודי תימן ויעסקו כמוהם וינהגו על פיו. ואומר הרמב"ם באחת מאיגרותיו, שבדורות הבאים כשהקנאה תסתלק מן העולם ספרו יאומץ, ואז יסתפקו כל בני ישראל בו לבדו.

ועוד נראה בהמשך כיצד מבחינה מעשית לא ייתכן בלי הרמב"ם לעתיד לבוא, אף על פי שלכאורה מבחינה היסטורית רוב קהילות ישראל נוהגות כשולחן ערוך, אבל הרי השו"ע ברובו לקוח ממשנה תורה. נוסף על כך, ועוד, השו"ע לא כולל ההלכות העתידיעות לימות המשיח. וכל קהילות ישראל יזדקקו למשנה תורה בעתיד.

ובאמת שהיום שזכינו וקמה מדינת ישראל, אנו נזקקים למשנה תורה כדי להתמודד עם בעיות צבא ומלחמה, שלטון המשפט – ואיפה נמצא את זה אם לא במשנה תורה. וכשייבנה המקדש בע"ה ויזדקקו למשנה תורה, שבו בלבד יש הלכות סדורות לתורת המקדש והטהרה. אין שום ספר פסקים המפרט בצורה מסודרת על המקדש וקורבנותיו ועל הטהרה, שהיא התנאי לכל עבודת הקרבנות והמקדש – אז בהכרח עוד יצטרכו את הרמב"ם.

הרמב"ם העריך מאוד את יהודי תימן וקלט מהם את נוסח התפלה. אך מעל הכל התעסקותם במשנתו נתנה ליהודי תימן מעמד כבוד בעולם היהודי.

ג. תרומת הגאון הרב יוסף קאפח זצ"ל ויבדל"א תרומתו של הרב יוחאי

הנה זכינו ומדינת ישראל קמה ועלינו לציון ברנה ב"ה. עמנו הולך בתהליך ממושך של עליות ומורדות, ואל תיפול רוחנו ממצעדי חרפה כאלה ואחרים. אלו עליות ומורדות אך עמנו עוד ישוב לתחייה רוחנית. כל עדה תורמת תרומה רוחנית חשובה לעולם היהודי.

יהדות תימן הידועה בשמרנותה, לבד מהיותה מסורת עתיקת יומין חיה ונוהגת הלכה למעשה ומהלכת על שתיים, יהדות תימן היא ספר! יש מנהגים עתיקי יומין ששרדו רק אצל יהודי תימן. זוהי תורה חיה נושמת! ומלבד שמרנותה הביאה יהדות תימן כתבי יד תורניים עתיקים ומקוריים, והיא הוציאה ומוציאה אותם לאור עולם.

וניצח על מלאכה זו מו"ר רבי יוסף קאפח שהוציא לאור עולם שו"ת של גדולי הדורות השונים מכתבי יד תימניים: כתב יד ייחודי של הריטב"א נשתמר רק בתימן מה שאפילו במקום מולדתו ורבנותו לא נשמר! ומי הוציא אותו? תימני- מו"ר רבי יוסף קאפח זצ"ל. שו"ת רבינו תם – הארי האדיר הזה בתורה, שגם אותם הוציא מארי. שאלות ותשובות של הראב"ד גדול המשיגים על הרמב"ם, שו"ת של הראב"י אב"ד מנרבונה – גם מארי. ז"א התרומה של יהדות תימן היא בשימור. מלבד זאת תרגם מארי ספרות הגותית הלכתית של גדולי עמינו - רס"ג, רבינו בחיי, ריה"ל ובמיוחד הרמב"ם. זוהי תרומה גדולה שיהדות תימן תרמה לעולם היהודי.

ואנו, במכון משי"ה, זכינו להוציא לאור את יצירותיו של מארי.

אך גולת הכותרת של מפעלו של מארי היא ההדרת המשנה תורה לרמב"ם ע"פ כתבי יד תימן, שהתגלו כהכי מדויקים והכי נאמנים, עד שאפילו עורכי מהדורת פרנקל בבני ברק מודים בכך. אולם, מארי לא הסתפק בהגהת משנה תורה, אלא כתב פירוש מקיף על משנה תורה שלקוח מלמעלה שלוש מאות מפרשים, תוך שהוא מעיר ומבקר בקצרה ובתמציתיות על פירוש זה או אחר, ואף הביא את פירושים של חכמי תימן במשך הדורות. מבחינה זו שתי תרומות תרם מארי. בהגהת משנה תורה ובפירושו המקיף.

בפירושו תמיד מסורת אבותינו יוצאת כשקדה על העליונה, ורואים בעליל את ההתאמה בין יהדות תימן לרמב"ם. ומארי אף הציל את משנה תורה מסירוסים, עיקורים ושיבושים, ולכן תרומתו היא גדולה לעולם היהודי, וכבוד גדול לעדתנו. ובכך הופך את משנה תורה לספר מחוקק לאומה.

אלא שיש להודות, וכאן אני מגיע לחלקו הגדול של הרב יוחאי, שאכן כדי להציל את התוכן האמתי של משנתו ההלכתית של הרמב"ם, נדחק ייחודו וייעודו מבחינת צורתו החיצונית. כי כל מטרת הכתיבה היתה בלי הדעות השונות, רק הלכה פסוקה, כי רבינו רצה שישננו אותו ויעסקו בו תדיר. אך אם אני קורא את הרמב"ם מפירושו המקיף של מארי, איך אוכל לשנן ממנו?

כאן באה תרומתו הגדולה של הרב יוחאי שמשלימה תרומתו של מארי. כי הרמב"ם חיבר חיבור זה כדי שישננהו וילכו על פיו. ואלו הם דברי הרמב"ם: "וכבר הזהרתיך שלא תתשל עד אשר תדע את כל החבור ויהיה הוא ספרך ותלמדהו כבל מקום כדי שתשיג את כל תועלתו". כך הרמב"ם מצפה מכל אדם.

אי אפשר ללמוד את הרמב"ם עם כל הפירושים המקיפים שלו, אף שיש תועלת גדולה במה שמארי עשה, אך לצורך האיזון, בא מפעלו החשוב של הרב יוחאי. הוצאת משנה תורה של הרב יוחאי היא ללא פירושים, מוגה ברובו על ידי נוסח יהודי תימן, מאפשרת לכל קורא לשנן את משנה תורה כפי שהרמב"ם רצה, ושילמדו ממנו, ינהגו על פיו ויפסקו מתוכו. היה חכם שהתוודה לפני הציבור, שכשהוא לוקח משנה תורה להרמב"ם, הוא לא יודע אם נוסחה זו נכונה או אחרת. בא הרב יוחאי ומגיש לנו משנה תורה להרמב"ם מוגה וערוך בטוב טעם ודעת, שהוא כשולחן הערוך מכל טוב ומוכן לאכילה ושתייה. ואנו ניגשים בלב שקט ובוטח, כשאנו לומדים את משנה תורה גם מבחינה הלכתית וגם מבחינת האמת והדיוק. ואין ספק שאם הרמב"ם היה בחיים היה נושק לרב יוחאי על מצחו, על תרומתו הגדולה להשגת ייעודו על משנה תורה כפי ייחודו, וכפי שעלה במחשבה תחילה על פי הרמב"ם עצמו.

וזה היה גם רצונו של מארי, אלא שמארי רצה להגיש לקורא לא רק משנה תורה מוגה אלא מבואר עם ילקוט פירושים אדיר, ושיקוליו וטעמיו היו עמו.

כלומר אם כשפתחנו בדברים, אמרנו שלכאורה היתה מלאכתו של הרב יוחאי רק ההדרה ומפתוח – אין זו רק "רדיית הפת" שאינה מלאכת מחשבת. אלא יותר מכך, שהביא את משנה תורה להרמב"ם מוגה, שלם וניתן לשננו כפי שרצה הרמב"ם. ואין זה שולל את מפעלו האדיר של מארי בפרשנותו אלא להיפך, מוסיף ומאזן אותו.

כך יוצא שתרומת הרב יוחאי היא תרומה חשובה לעם היהודי בקידום המטרה שספר זה יהיה ספר מחוקק לאומה וינציח בדיוק את דרכם של אבותינו שכך למדו משנה תורה, וכך שיננוהו ופירושוהו מתוכו ופחות מתוך מפרשיו.

וכשם שיצירת הרב יוחאי לא היתה באה אילולי מפעלו של מארי, אלא שהפרשנות שלו מצפה עדין לגואלים כדי לפרקה ולעבדה ולעשותה שווה לכל נפש, כי זה אוצרות בלומים, המצפים ללומדים שיוציאו אותם מתוך דבריו. אך טוב עשה רבי יוחאי, ונמשיך כולנו לעסוק במשנת מארי כדי להוציא לאור עולם את הטמון באוצרותיו.

לכן אני קורא לשוחרי תורת רבינו, שננו את משנה תורה במשנה תורה מהדורת הרב יוחאי מקבילי, יום יום, ועל הסדר, ולחזור ולשנן עוד ועוד מתחילה ועד סוף. והגו בעיון בספריו האדירים של מהרי"ק על משנה תורה של

רבינו, כי יש בהם אוצרות שלא יסולאו בפז, הן לגבי פירושים נפלאים על דברי רבינו והן בכל מה שקשור למורשת תימן.